

MOHORJEV KOLEDAR 2023

1851

NA VALOVIH ŽIVLJENJA: UVERTURA V LETO IVANA TAVČARJA

Prihodnje leto se bomo spominjali stote obletnice smrti Ivana Tavčarja (28. avgusta 1851–19. februarja 1923), politika in odvetnika, (pod)župana in mestnega svétnika ljubljanskega, deželnega poslanca in gospodarstvenika in, kar je najvažneje, slovenskega pisatelja. Na njegovo veliko pomembnost in ugled izobraženskega meščana in meščanskoliberalnega vplivneža gotovo kažejo funkcije v vseh pomembnejših kulturno-literarnih ustanovah, ki so svojčas predstavljale srce in pljuča narodnega življenja. Med njimi omenimo vsaj Dramatično društvo v Ljubljani, ki mu je bil Tavčar najprej član in potem v letih 1880–1881 in 1896–1902 tajnik in predsednik, Narodno čitalnico in Slovensko bralno društvo v Kranju, v katerih je bil najdejavnejši v času, ko je začel pri J. Mencingerju službovati kot odvetniški koncipient, Slovensko pisateljsko društvo pa društvo ljubljanski Sokol in založbo Slovenska matica, ki ji je bil Tavčar dolga leta pravni zastopnik in odbornik.

Njegova ustvarjalna pot, ki se razteza čez šest desetletij, ga je vodila od prvih (osnovno) šolskih objav v šolskih rokopisnih glasilih (čisto prva objava je iz leta 1863, in sicer v dijaškem listu *Slavec*) prek objav v *Slovenskem glasniku* v Celovcu od sredine šestdesetih let 19. stoletja (kmalu zatem začne priobčevati pesmi v mari-borski *Zori* in celovškem *Kresu*) do vse resnejših nastopov v *Slovenskem narodu* in *Ljubljanskem zvonu*, s katerimi je ne samo formalno nasledil Jurčiča, ampak dejansko postal njegov prvi in pravi pisateljski naslednik. Zlasti literarne objave v *Ljubljanskem zvonu*, ki ga je bil Tavčar leta 1881 ustanovil skupaj z Josipom Jurčičem, Jankom Kersnikom in Franom Levcem (v prid slednjega se je pozneje lastništvo mesečnika tudi odpovedal) in si je pridobil ugled osrednjega literarnega mesečnika, kažejo, kako navzgor je šla ustvarjalna pot »visoškega gospoda«. Tavčar je namreč ravno v tej dobi »posta[ja]l strasten mladoslovenski politik, a polagoma dosegel zrelost klasičnega realizma«¹ – in realističnega pripovednika.

Med njegovimi (naj)pomembnejšimi pripovednoproznimi deli pa spomnimo na prvo zbirko novel oziroma črtic *Zimski večeri* (1880;

vsebuje besedila Tat, Med gorami, Antonio Gledjevič, Gospod Ciril), roman *Mrtva srca* (1884), ki je izhajal v *Ljubljanskem zvonu*, zbirko dvanajstih kratkih pripovedi *Med gorami* (1876–1888), ki so poprej povečini izšle v *Zori* in *Zimskih večerih* (Holekova Nežika, Gričarjev Blaže, Tržacan, Moj sin, Kako se mi ženimo, Kalan, Kobiljekar, Grogov Matijče, Posavčeva češnja, Šarevčeva sliva, Kočarjev gospod, Miha Kovarjev), zgodovinske povesti *Vita vitae meae* (1883), *Grajski pisar* (1889) in *V Zali* (1894), ki opisujejo verske boje, antiutopični satirični roman *4000* (1891), spodbujen s polemiko z Antonom Mahničem, zgodovinski roman *Izza kongresa*, ki ga je med letoma 1905 in 1908 prinašal *Ljubljanski zvon* in tematizira dogajanje okrog (drugega) kongresa Svete alianse 1821, ko so se v glavnem mestu Kranjske sestale kronane glave in se je ta za nekaj mesecev spremenila v središče evropske politike, pa seveda *Cvetje v jeseni* (*Ljubljanski zvon*, 1917) in *Visoško kroniko* (1919), ki stojita skupaj na vrhuncu in obenem koncu Tavčarjeve ustvarjalne in življenjske poti.

Kajti življenje in ustvarjanje, pisanje in življenjska izkušnja se (tudi) pri Ivanu Tavčarju močno sprepletajo. Ivan Tavčar premišlja in piše, vržen na valove življenja, ki ga nosijo in

¹ Marja Boršnik, 1980: Ivan Tavčar. *Slovenski biografski leksikon*: 12. zv. Ljubljana: SAZU. Na spletu.

zibajo, visoko dvigajo in globoko spuščajo, ki glasno hrumijo in tihotno šumijo, da bi se naposled izlili v literarne besede. Na ta način bi mogli razumeti literarno zgodovinarico in tavčaroslovko Marjo Boršnik, ko namreč pravi, kako so se pisateljeve »težke notranje krize«, »medsebojna trenja«, »[g]rozote vojne«² – a vendarle, in takó menimo mí, tudi vrhunci sreče – izlili v njegova dela. Med njimi ob *Visoški kroniki* posebej izpostavlja umetniško dovršeno povest *Cvetje v jeseni*, v kateri je Tavčar, gledano v širokem risu njegove besedne ustvarjalnosti, v elegični maniri vnovič razreševal in naposled razrešil »travmatično«³ ljubezensko izkušnjo, ki jo je literarno različno, zdaj vročerkvno in bojovito, zdaj liristično mirno, obravnaval v številnih besedilih in nikoli zares pozabil.

Med drugim v eni izmed najzgodnejših novelet s pomenljivim naslovom *Valovi življenja*, na katero želi aludirati naslov pričujočega prispevka in jo je Ivan Tavčar pod psevdonomimom Emil Leon leta 1877 v nadaljevanjih objavljajl v reviji *Zvon*, ki jo je na Dunaju urejal član »mladoslovenske trojice«⁴ Josip Stritar. V njej se pisatelj navezuje na zgodbo zgodovinske osebnosti, angleške prestolonaslednice Karoline Amalijske Elizabete Brunšviške (1768–1821), ki se je ločila od angleškega prestolonaslednika in jo je navkljub njegovi zahtevi, da se zaradi nezvestobe in zakonolomstva odreče pravicam kraljice, ljudstvo spoznalo za svojo kraljico.⁵ Vendar je Tavčar Karolinino zgodbo svobodno preoblikoval v zgodbo o lepi Luizi in jo povezal z nesrečno življenjsko usodo »slovečega pevca«,⁶ ki pa naj bi slonela na zgodbi opernega pevca Emila Scarie, o katerem je slišal pisatelj praviti od svoje gospodinje v Kranju v času, ko je služboval pri Mencingerju, in ga je bil poprej že kdaj srečal na Dunaju.⁷ V noveleti, ki ni pustila hladnega niti Antona Mahniča, je moral Tavčar slovečega pevca slovenskih korenin

(njegov priimek pomeni 'škarje') seveda pogubiti. Ko se Scaria vrne v domači kraj, je namreč vse, kar mu ostane, obup in željno pričakovanje smrti, da bi se rešil bridkosti, v katero so ga vrgli »valovi življenja«.⁸

Ob vsem pa (z)more bolj kot pisateljska imaginacija pozornost bralca še danes pritegniti globoka in čustvena vznemirjenost, ki veje skozi glas pripovedovalca, ki je brez dvomov avtorski in so ga »valovi srca /.../ preobdali«. Na to navsezadnje kaže umetniški psevdonom Emil Leon, ki ne pomenja samo Tavčarjevih značajskih potez miline in levje bojevitosti, ampak je predvsem povezan z njegovim izkustvom nedosežne mladostne ljubezni do prikupne Emilije Garz, posvojenke in obenem zunajzakonske hčere slovenskega industrialca, politika in mecena Fidelija Terpinca, ki pa Tavčarjeve naklonjenosti do dekleta ni odobral.

Emilija je bila verjetno tudi podlaga književni osebi Amalijske iz »izvirne novelete«⁹ izvirno naslovljene *Madama Amalijska* (Zora, 1875). In kakor je pripovedovalec v noveleti ovenčal grob Amalijske, ki ji je bila usoda nemila in so jo morali izročiti črni zemlji, tako je Tavčar v noveleti znova ovenčal ljubezen do svoje »Laure«¹⁰ in ji spomenik postavil v svojem srcu.

Podobno razpoloženje in čustvo je značilno za »noveleto v pismih«¹¹ *Bolna ljubezen* (1874), kjer pa prijatelju »T.«¹² z Dunaja dopisuje bolni Radoslav, ki mora v cesarskem mestu končati tragično. Njegovo gomilo obišče T., ki se tudi naseli v njegovi sobici. (Marja Boršnik je ugotovila, da je pisatelj v osebi T. združil nekaj svojih potez s potezami svojega sorodnika in prijatelja Jurca Tavčarja.¹³)

Ali v »noveleti«¹⁴ *Soror Pia*, ki jo je pisatelj v dunajskem *Zvonu* leta 1879 prav tako objavljajl pod umetniškim imenom Emil Leon in snovno črpa iz zgodbe o mladi nuni, uršulinki, po imenu Pia (s pravim oziroma dekleškim imenom Ana Dietlein).¹⁵ Prepričana v smrt svojega ljubljene zaročenca, je stopila k nunam, potem pa se je ta vrnil in poročil bogato dekle iz Ljubljane,

² Prav tam. Gl. tudi Marja Boršnik, 1973: *Ivan Tavčar: Leposlovni ustvarjalec 1, 1863–1893*. Maribor: Obzorja.

³ Ivan Tavčar, 1966: *Zbrano delo: Prva knjiga*. Druga izdaja. Uredila in z opombami opremila Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 481.

⁴ Prav tam: 96.

⁵ Prav tam: 482.

⁶ Prav tam: 15.

⁷ Prav tam: 486.

⁸ Prav tam: 489.

kar je pri Pii povzročilo smrtno bolečino in jo privedlo h koncu.

Tudi »noveleta v pismih«, ki jo znova podpisuje Emil Leon in ima naslov *In vendar - !*, kaže, kako globoko je v Tavčarja dejansko zarezala mladostna izkušnja nedosežne, vendar nestrohljive ljubezni. V njej si (po Stritarjevem vzoru) dopisujeta prijatelja Filip in Bogomil, vse pa se vrti okrog lepe Angelike oziroma plemenite Hermine Pfaeffingerjeve iz Trsta, svetlolaske »mehkega, prijetnega obraza in temnih oči«, po rodu švicarske Nemke, ki je prihajala z ovdovelo materjo ob (s)po(d)budah Kugyja v Podbrezje,⁹ kjer jo je imel Tavčar priložnost srečati. Še več. Hermina oziroma Angelika je mladega Tavčarja omrežila tako s svojo lepoto kot s prijazno naravo in intelektom; govorila je več jezikov in je bila nasploh na široko razgledana.

Brezuspešno zaljubljanje v žlahtnice in nenehno poizkušanje, da bi vsaj na simbolični ravni, v literaturi premostil socialni prepad med zaljubljencema, med kmečkim domom in plemenitejšim svetom, je pravzaprav Tavčarjev odgovor na vprašanje, kako si je on mislil življenje. Vendar je moral kakor že Josip Jurčič pred njim v pesmi, nastali pod vtisom nedosežne ljubezni do grajske hčerice Johane Ottove in v kateri mu »suha pamet« pravi, da on ni zanjo in ona ne za njega, tudi sam naposled ugotoviti, da so mu sladke sanje odvzete. V pesmi *Prepozno*, ki jo je 1884 prinesel časopis *Kres*,¹⁰ Tavčar plastično piše, kako da mu drevo ljubezni prepozno siplje cvetja na glavo, kajti njegovo srce je že zdavnaj mrtvo. Ali kakor z njim ugotavlja Filip Tekstor iz romana *Mrtva srca*, da se nam namreč takó godi, »kakor je pisano v sveti knjigi«, da »lačni smo in iščemo ljubezni – a podaja se nam kamen in sovraštvo!«, saj živimo v času mrtvih src.

Mrtva srca so izšla leta 1884, to je tistega leta, ko se je Ivan Tavčar pobliže seznanil in zaljubil v približno sedemnajst let mlajšo in premožno

Franjo Košenini (1868–1938).¹¹ Združila ju je narodnokulturna dejavnost, saj sta se srečala, kje drugje, kot na kulturnoprosvetni prireditvi, po zaslugi narodne buditeljice in organizatorke prosvetnih in ženskih društev Marije Murnik, ki je Košeninijevo zvabila v narodnovzgojni karitativni krog. Po mnenju Boršnikove je Tavčar v prej omenjeni »jesenski pesmi« *Prepozno*, objavljeni v letu, ko je umrla Emilija in je v Tavčarjevo življenje prišla in vanj tudi pomembno zarezala lepa Franica, zgoščeno ravno to dvoje: neizpolnjena in umorjena mladostna ljubezen in pozna ljubezen na pragu jeseni življenja, v katero pa je pisatelj preslikal nekdanje in davne podobe in »vzore zlate davnih let«.¹²

Zato nikakor ne moremo verjeti tistim, ki skušajo Tavčarjevo nezadržno in brezupno koprnenje po grofičnah, kontesah in plemenitnicah spraviti v povezavo z njegovim socialnim povzpetništvom, ampak se strinjamo s tistimi, ki menijo, da je v ozadju najgloblje in najpristnejše čustvo, resnično izkustvo. To pa zaznamuje praktično vsa njegova dela in je kot seme globoko zasajeno že v najranejših tekstih, v katerih se razvije kal, ki skozi pretek ustvarjalnih let vzraste in se iz njega razbrsti in vzcvete vse Tavčarjevo literarno delo.

Najbrž bo držalo, da pisatelji vse svoje življenje pišejo eno samo delo. Kakor bo najbrž držalo tudi to, da lahko pišejo, in to zares dobro, samo tisti, ki so ne samo izvrstni stilisti, temveč so v življenju doživeli kaj zares močnega, kar je nato v njihovi literaturi kot v posodici uravnano. Zdaj takó, zdaj spet drugače, pač v odvisnosti od tega, kako življenje okrog pisatelja valuje in kako nizek ali visok je val življenja, ki ga nosi in ki je pri Tavčarju najvišje izmerjen pri *Cvetju v jeseni*, tam torej, kjer je v izčiščenem in zrelem izrazu »zapel« poslednjo pesem (po)duhov(lje) ni obliki ljubezni, ki je (najbrž) tudi najvišja oblika ljubezni.

⁹ Prav tam: 483.

¹⁰ Ivan Tavčar, 1884: *Prepozno*. *Kres* let. IV, št. 9 (1. 9. 1884). Str. 452.

¹¹ Marja Boršnik, 1980a: Franja Košenini. *Slovenski biografski leksikon*: 12. zv. Ljubljana: SAZU. Na spletu.

¹² Gl. Tavčar 1884.